21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education And Society In The 21st Century
Cilt / Volume 14, Sayı / Issue 40, Bahar / Spring 2025
Araştırma Makalesi / Research Article

Sayfa/Page : 49 - 69

Kıbrıs Adası'ndaki Antik Şehirlerde İngilizlerin XIX. Yüzyılda Gerçekleştirdiği Arkeolojik Faaliyetler

Archaeological Activities Carried Out By The British In The Ancient Cities Of The Island Of Cyprus In The XIXth Century

Rehşan YILDIZ**

Öz

XIX. yüzyılda Batı toplumlarında eski eserlere ilgi olabildiğince arttı. Bu ilgi neticesinde birçok seyyah, arkeolog, diplomat ve eski eser meraklısı Osmanlı Devleti topraklarına yöneldi. Ardından bölgede birçok arkeolojik araştırmalar gerçekleştirdi. Bu araştırmalarla beraber elde edilen eserler harice çıkarıldı. Zamanla bu araştırmalar Osmanlı Devleti'nin neredeyse tüm coğrafyasını kapsadı. Zira Osmanlı Devleti birçok medeniyeti bünyesinde barındırmış ve arkeolojik açıdan oldukça önemli bir coğrafyaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti adalarından biri olan Kıbrıs Adası'da bu çalışmaların gerçekleştiği bölgelerden biri oldu.

Kıbrıs Adası'nın ilk yerleşimcilerinin kim olduğu bilinmiyordu. Ancak bilinen ilk yerleşimcileri sırasıyla Mısır, Hitit, Fenike, Asur, Pers, Ptoleme, Roma İmparatorluğu, Haçlılar, Lusignanlar, Venedik Devleti ve Osmanlı Devleti gibi önemli uygarlıklar oldu. Bu uygarlıklardan kalan miras ise Kıbrıs Adası'nı adeta bir cazibe merkezi haline getirdi ve başta İngilizler olmak üzere birçok Batılı kaşifin araştırmalarını gerçekleştirdiği bir bölge haline geldi. Osmanlı Devleti kendi topraklarında Batılıların bu

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Sungur Doğançay danışmanlığında 2024 tarihinde tamamlanan "XIX. Yüzyılda İngilizlerin Kıbrıs'taki Arkeolojik Keşifleri" Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Türkiye, 2024 isimli Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca çalışmaya Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğü (Dübap) tarafından da destek sağlanmıştır. Proje no: SOBE.23.001).

* Öğretmen, Adalet Bakanlığı, Diyarbakır Açık Ceza ve İnfaz Kurumu, e-posta: rehsanyildizz@gmail.com, (https://orcid.org/0000-0002-1793-0402)

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş / Received : 00.00.2025 - Kabul / Accepted : 00.00.2025

faaliyetlerine engel olabilmek için birçok kez asar-ı atika nizamnameleri yayınladı. Lakin yayınlanan bu nizamnameler Batılılara engel olabilecek yeterlilikte değildi. Bundan dolayı nizamnameler Kıbrıs Adası'nda da etkili olamadı. Böylece Robert Hamilton Lang, Demetrios Pierides, Thomas Sandwith, Luigi Palma di Cesnola, Tiburce Colonna Ceccaldi gibi diplomat arkeologlar da eserleri kendi ülkelerine taşımak ve ayrıca kendi kazançlarını artırmak için pek çok araştırma gerçekleştirdi. Zira Osmanlı Devlet ricali de bu faaliyetlere engel olabilmek için çaba sarfetti ancak yeterince etkili olamadı.

Bu çalışmada Kıbrıs Adası'nın XIX. yüzyılın başlarından 1878'de İngiliz İlhakına kadar geçen süreçte gerçekleşen arkeolojik çalışmalar ele alınmıştır. Çalışma da başta asar-ı atika nizamnamelerinin de aralarında olduğu, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv vesikaları incelenmiştir. Ardından araştırma inceleme eser, gazete ve makalelerden de istifade edilerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asar-ı Atika, Dali, Salamis, Robert Hamilton Lang, Demetrios Pierides

Abstract

In the nineteenth century, interest in antiquities increased as much as possible in Western societies. As a result of this interest, many travelers, archaeologists, diplomats and antiquities enthusiasts turned to the lands of the Ottoman Empire. Afterwards, he carried out many archaeological researches in the region. The artifacts obtained with these researches were excluded. Over time, these researches covered almost the entire geography of the Ottoman Empire. Because the Ottoman Empire contained many civilizations and was a very important geography in terms of archaeology. Therefore, the island of Cyprus, one of the islands of the Ottoman Empire, became one of the regions where these studies took place.

It was not known who the first settlers of the island of Cyprus were. However, the first known settlers were important civilizations such as Egypt, Hittite, Phoenician, Assyrian, Persian, Ptolemaic, Roman Empire, Crusaders, Lusignans, Venetian State and Ottoman Empire, respectively. The legacy of these civilizations has made the island of Cyprus a center of attraction and has become a region where many Western explorers, especially the British, carried out their research. The Ottoman Empire issued asar-ı atika regulations many times in order to prevent these activities of the Westerners in its own lands. However, these published regulations were not sufficient to prevent the Westerners. Therefore, the regulations could not be effective on the island of Cyprus. Thus, diplomat archaeologists such as Robert Hamilton Lang, Demetrios Pierides, Thomas Sandwith, Luigi Palma di Cesnola, Tiburce Colonna Ceccaldi carried out a lot of research to transport the artifacts to their own countries and also to increase their own earnings. Because the Ottoman State government also made efforts to prevent these activities, but it could not be effective enough.

In this study, the archaeological studies that took place in the period from the beginning of the XIXth century to the British annexation of the island of Cyprus in 1878 are discussed. In the study, the documents of the Presidential Ottoman Archive, including the asar-ı atika regulations, were examined. Then, the research was prepared by making use of the study works, newspapers and articles.

Keywords: Asar-ı Atika, Dali, Salamis, Robert Hamilton Lang, Demetrios Pierides

1. Giriş

Asya ve Afrika kıtaları arasında bir köprü görevi gören Kıbrıs Adası, şeklinden dolayı eskiden geyik boynuzuna benzetilirdi (Çelik 2021: 23). Ada, ilkçağlarda Salamis, Magosa, Kition, Arsinoe, Leucolla, Kourion, Amathus, Paleopaphos, Neapaphos, Cape Zephyrion, Kerynia, Makaria, Limenia, Karpasia, Lapithos, Ourania, Soli, Melaphon, isimleriyle anılan 19 limana sahipti (Marangou 2006: 106). Ayrıca 9 ayrı krallığın hakimiyeti altındaydı. Bu krallıklar Salamis, Soli, Marion, Paphos, Kurion, Kition, Amathus, Lapithos, Tamassos ve Dali isimleriyle biliniyordu (Altan 2006: 17). Bu nedenle Kıbrıs tarih boyunca jeo-stratejik bir konuma sahip oldu. Bu konumu itibariyle birçok medeniyet ile etkileşim halindeydi (Doğançay 2022: 1682). Böylece gerek kutsal topraklara gidecek hacı adayları gerekse seyyahlar için oldukça önemli bir liman görevi gördü (Kızılduman 2008: 152). XIV. yüzyıl ve XV. yüzyılda Adaya Lodolf von Suchen ve Felix Faber gibi gezginler uğradı, ziyaretleri sırasında gördüklerini kaleme aldı. Böylece Kıbrıs ile ilgili yazılanlar pek çok arkeolog, koleksiyoner ve arkeolojik eser meraklısının ilgisini celp etti. Bunun ardından Adanın tarihi mirasına meraklı birçok kişi Ada'ya akın etmeye başladı ve bu tarih mirasını yerinden ederek Batılı devletlere taşıdı. 1542'de ise İsveçli gezgin Jecicus de Megen, Kıbrıs hakkında kaleme aldığı kitapta Kıbrıs'ın antik kenti Salamis'te eski eser bulabilmek için pek çok faaliyetin yapıldığını belirtti. (Bağışkan 2019: 241-242). Yine İsveçli gezginin yazdıklarına göre Kıbrıs'ın önemli kiliselerinden biri olan Aziz Barnabas Kilisesi'nde de birçok kazı gerçekleşti ve bu kazılar neticesinde kiliseden altın, gümüş ve kıymetli taşlardan oluşan bazı süs eşyası kaçırıldı (Bağışkan 2018: 416).

Kıbrıs, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra da birçok seyyahın ilgisine mazhar oldu. 1683'te Hollandalı C. Van Bruyn Adaya ziyareti sırasında bazı antik alanlarda araştırma gerçekleştirdi. Bu antik alanlardan biri olan Larnaka'da yaptığı araştırmalar neticesinde bazı taşlaşmış hayvan kemiklerini gün yüzüne çıkardı. Bu hayvan kemiklerinin ilginç bir tarafı da cüce fil cüce su aygırı gibi hayvan kemikleri olmasıydı (Kızılduman 2008: 152). Adayı ziyaret eden seyyahlardan biri de Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan Evliya Çelebi'ydi. Evliya Çelebi, Kıbrıs gezisi sırasında Adanın tarihi coğrafyası ve efsaneleriyle ilgili bilgi edindi (Kızılduman 2008: 152). Kızılduman, Evliya Çelebi'ye dayandırarak Selimiye Camii'nin inşaatında kullanılmak üzere Kıbrıs'tan bazı sütunların getirildiğini söyleyerek muhtemelen bu sütunların Kıbrıs'ın iki antik şehri olan Soli Antik kenti ya da Salamis Antik kentinden getirilmiş olabileceğini yazdı. 1738'de Limasol'a gelen R. Pococke Salamis ve Kition antik kentinde bulunan savunma duvarlarındaki Fenike yazıtlarından söz etti. XIX.

yüzyıla gelindiğinde ise İspanyol seyyah D. D. Badia Leyblich Osmanlı Devleti'nden izin alarak Kıbrıs ve günümüzde Ortadoğu olarak tabir edilen bölgelerde bazı incelemeler yaptı. Ayrıca yaptığı inceleme sırasında bazı notlar aldı. Ancak bu bölgelerde yaptığı inceleme sırasında kendisine engel olunmasından çekindiği için kendisinin peygamber soyundan geldiğini söyledi. Ayrıca kendisini Ali Bey el-Abbasi olarak tanıttı (Kızılduman 2008:152-153).

XIX. yüzyılda yeni bir sürece girildi. Batı'da buharlı gemiler ve demiryollarının geliştiği bu süreçte seyahat etme kolaylığı oluştu. Bu durum doğal olarak Roma İmparatorluğu ve eski Yunan uygarlığına ilgi duyanları da bu uygarlıkların bir zamanlar yaşadıkları bölgelere seyahat etmeye yönlendirdi. Ancak bu seyahatler gerçekleştiği ilk dönemlerde Kıbrıs öncelikli değildi. Zira Kıbrıs'ın ne Yunan uygarlığına ne de Yakın Doğu uygarlığına ait bir mirasa sahip olduğu düşünülmüyordu. Bu sebeple gezginlerin de ilgisini celp etmiyordu. Bundan dolayı ilk zamanlar sadece bir geçiş güzergahı olarak kullanıldı (Nikolaou 2013: 19). Fakat XIX. yüzyılda Kıbrıs'ın antik eserleri gün yüzüne çıktıkça ziyaretçilerini etkilemeye başladı. Böylece ziyaretçiler zaman kaybetmeden Kıbrıs'ın antik eserlerini elde etmek için her türlü çabayı sarf etmeye başladı. Ayrıca yapılan kazılar sonucunda elde edilen eserler kolayca harice de çıkarıldı ve başta Londra, Paris, New York, Viyana ve Saint Petersburg gibi müzelerde Roma ve Yunan antik eserleri yanında sergilenmeye başlandı (Senff 2016: 235).

2. XIX. Yüzyılda Kıbrıs'ta İngilizler Tarafından Gerçekleştirilen Arkeolojik Keşifler

Kıbrıs'ta İngilizler adına kazı çalışmaları XVIII. yüzyıldan itibaren bazı amatör eski eser koleksiyoncuları tarafından gerçekleştirildi (Ulbrich, Kiely 2012: 305). XIX. yüzyılda arkeolojik çalışmalar ise daha kapsamlı gerçekleşmeye başladı. Zira Kıbrıs eserlerinin British Museum'un raporlarında görünmeye başlanması da ancak 1825 tarihli bir tutanakla görülmektedir. Bu raporda Richard Payne Knight'a ait olan madeni paralardan söz ediliyordu (Brawn 1998: 113). Bundan yaklaşık bir yıl sonra İngiltere Kralı IV. George babasından kalmış olan Kıbrıs'ın Hellenistik dönemine ait sikke koleksiyonunu British Museum'a bağışladı (Ulbrich, Kiely 2012: 310). Aynı tarihlerde gerçekleşen bir başka gelişme ise akademisyen Henry Borell'in İzmir de gerçekleştirdiği araştırmalar neticesinde aralarında Kıbrıs eski madeni paraların da olduğu birçok eski parayı British Museum'a satması oldu. Ayrıca bir süre sonra eski adıyla Politiko olarak bilinen antik Tamassos kentinde köylüler tarafından bulunan Apollo heykeli, tahrip olmuş bir şekilde hurda gibi satıldı. Sonrasında ise tahrip olmuş olan heykelin son parçası Borell tarafından Devonshire Dükü'ne satıldı (Ulbrich, Kiely 2012: 310-311).[1] Ayrıca İngilizlerin Kıbrıs konsolosu olarak görev yapan Niven Kerr, Ludwig Ross'un çok önemli bir steli bulduğunu British Museum'a bildirdi ve steli müzeye kazandırmak amacıyla pek çok yazışma gerçekleştirdi (Brawn 1998: 113-114). Niven Kerr bu süre zarfında İngilizlere gönderdiği raporlarda Ross'un gün yüzüne çıkardığı eserlerin önemini anlatmaya çalıştı. Ayrıca eserin detaylarını da verdi. Kerr, Ross'un Kition antik kentinde bulduğu eserin tamamen çivi yazısı ile yazılmış olduğunu bu

1 Bu eser günümüzde British Museum'da antik Kıbrıs Galerisi'nde halka açık bir şekilde sergilenmektedir. Yine aynı eserin bir kopyası British Museum tarafından 1949'da Lefkoşa'da bulunan Kıbrıs Müzesine satıldı (Merrillees 2017:135).

sebeple Musul'da keşfedilen eserlere de çok benzediği ekledi. (Merrillees 2016: 360). Ancak Kerr'in tüm çabalarına rağmen British Museum yetkilileri esere yeteri kadar önem vermedi ve bu durum eserin Berlin Müzesi'ne kaptırılmasına sebep oldu (Brawn 1998: 113-114). Bu süreçte bir başka önemli bir eser de İdalion'da (Dali) bulundu. Dali'nin bronz tableti olarak anılan bu tablet Kıbrıs karakterli 30 satır ve 1300 harften oluşan bir tabletti. Robert Hamilton Lang bu eseri "türünün tek örneği" olarak nitelendiriyordu (Lang 1878: 329).

İskoçya doğumlu Robert Hamilton Lang 1861'de Kıbrıs'ta çalışması için görevlendirildi (https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG59133 Erişim Tarihi 13.01.2023). Lang'ın Adaya gelmesi Kıbrıs'taki ticari bir firma ile olan bağlantıları sayesinde oldu. (Nikolaou 2013: 150). Adaya geldikten bir süre sonra da eski eser araştırmalarına başladı. Lang, Lapithos'a bir ziyareti sırasında İmparator Tiberius için yazılmış bir yazıt buldu ve bulduğu yazıtı British Museum Başkütüphane görevlisi Sir Anthony Panizzi'ye iletti. (Kiely 2020: 489). Lang'ın keşfettiği eseri bir süre sonra Charles Newton da duydu ardından derhal Lang ile bağlantıya geçti ve Lang'a bu eser için yüklü bir ödeme yapabileceği ancak alamadığı takdirde de bir kopyasını temin etmesini istedi. Fakat Lang taşın sahibini ikna edemedi. Bunun üzerine Lang yazıtın sadece çevirisini yaparak gönderdi. Fakat Lang'ın yazıtın tam çeviri mi yoksa özetini mi gönderdiği bilinmemektedir. Zira Thomas Kiely'nin anlattıklarına göre bu çeviri British Museum'un arşiv kayıtlarında yer almamaktaydı (Kiely 2020: 489).

Lang, Kıbrıs'a geldiği süreçte kendisi gibi girişimci olarak tabir edilebilecek şahsiyet neredeyse hiç yoktu. Lang, Kıbrıs'ta Osmanlı Bankası'nın açılmasında olabildiğince katkı sağladı. Bunun haricinde yıllar önce yapımına başlanmış olan bir su kemeri tamamlanmadan yarım kalmıştı. Lang bu kemerin onarılmasına yardım ederek borularının şehrin içinden geçmesini sağladı. Bu da yerel halkın su ihtiyacını karşılayarak onların ihtiyacı olan suya kavuşmalarını sağladı. Bundan dolayı halk onu daima Adada bulunan öteki Batılılara göre daha çok sevdi (Cesnola 1877: 82). Ayrıca Lang, Osmanlı Devleti'nin banka müdürü olması hasebiyle de Adada sürdürdüğü araştırmaları engellerle karşılaşmadan gerçekleştirebiliyordu. Ancak Lang'ı önemli kılan tek özellik banka müdürü olması değildi. Ayrıca kendisinin bazı zamanlarda İngiliz Konsolosluk yardımcılığı görevini de üstlenmesi ona bu kolaylığı sağlıyordu. Böylece Kıbrıs'ta birçok eser toplamayı da başarıyordu (Gözübüyük 1993:12- 13).

Kıbrıs Adası'nda bir süre sonra birçok arkeoloğun içerisinde olduğu kazı çalışmaları başladı. Bu arkeologlar arasında en dikkat çeken kişilerden biri de Kıbrıs'ın yerlilerinden biri olan Demetrious Pierides idi (Şahin 2022: 279). Pierides, 1850 ve 1860 yılında adaya gelen araştırmacıları antik alanlara yönlendirdi ve oldukça yardımcı oldu (Şahin 2022: 279). Ayrıca kendisi de Kıbrıs'ta ele geçirdiği eserleri British Museum'un yetkililerinden olan Charles Newton'a[2] yazdığı mektuplarla bildirdi (Ulbrich, Kiely 2012: 314). Pierides bir süre sonra adaya, gelen Robert Hamilton Lang ile bağlantıya geçti ve beraber Osmanlı Bankası'nda çalıştı. Bu çalışma sayesinde de bazı ticari çıkarlar da elde etti. Bundan sonrasında ise kendini adada eski eserleri gün yüzüne

2 Charles Newton Osmanlı Devleti'nde görevli olduğu dönemde birçok önemli keşif gerçekleştirdi. Diplomatik kariyerinin ardından Londra'ya döndü. Bir süre sonra da British Museum da göreve başladı ve Yunan, Roma eserlerinin bulunduğu bölümünün başına geçti. Newton, arkeolojik geçmişi sebebiyle eski eserlere olan ilgisi her zaman devam etti ve Osmanlı Devleti'nde arkeolojik çalışma sürdüren kaşifler ile daima bağlantı halinde oldu. (Erdemir 2012: 20-21)

çıkarmaya adadı (Kiely, Merrillees 2020: 465. Nikolaou 2013: 150). Hatta meslektaşı Robert Hamilton Lang'ı Kıbrıs eski eserleri hakkında bilgilendirerek bu eserlere ilgi duymasını sağlayan da yine Pierides oldu (Nikolaou 2013: 150). Bu süreçte Pierides ile bağlantı kurmaya devam eden Charles Newton, Pierides'e elde ettiği eserleri değerlendirmek için tavsiyede bulundu ve bazı heykelleri British Museum'a bağışlaması tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine Pierides elinde bulanan önemli bir kısım eseri British Museum'a bağışladı (Ulbrich, Kiely 2012: 316. Şahin 2022: 279). Pierides bu dönemde İngiliz arkeologlar dışında başka ülkelerin arkeologlarıyla da iş birliği içinde keşifler gerçekleştiriyordu. Örneğin Fransız konsolosu olan Maricorurt ile Larnaka civarında bazı araştırmalar gerçekleştirdi (Şahin 2022: 266-267). Bu araştırmanın yanı sıra ele geçirdiği bazı eserleri Sır Dominic Colnaghi ile 1865 yılında Artemis Paralia'yı gün yüzüne çıkardı. Bu keşifler neticesinde ele geçirdiği eserlerin bir bölümünü de British Museum'a ulaştırmayı başardı (Şahin 2022: 279). Ayrıca Pierides 1882 yılında Kıbrıs'ta müzenin kurulmasında da etkin bir rol oynadı (Kiely, Merrillees 2020: 465).

1865'te adaya gelen bir başka İngiliz diplomat Thomas Backhause Sandwith idi. Sandwith Kıbrıs'a geldiği süreçte arkeolojik çalışmalar genelde işin ehli olmayan araştırmacılar tarafından gerçekleştiriliyordu. Sandwith adada öncelikle Lang ile bağlantı kurdu. Bir süre sonra da Sandwith ve Lang birlikte arkeolojik araştırmalara başladı (Reeve 2016: 277). Aslında Sandwith'in bir kazı çalışması olup olmadığı ile ilgili bilgiler eksik olsa da büyük bir koleksiyon topladığı bilinmektedir. Sandwith, topladığı eserleri farklı zamanlarda British Museum'a satarken, bir süre sonra da Girit'te elde ettiklerini Newton'a ulaştırdı. Ardından Güney Kensington Müzesi'ne de etnografik ögelerin satışını gerçekleştirdi (Ulbrich, Kiely 2012: 320). Sandwith böylece Kıbrıs arkeolojisinin gelişmesinde başarılı adımlar atarak dikkat çekmeye başladı (Reeve 2016: 277). Bu süreçte Charles Newton da Kıbrıs'ta bulunan İngiliz arkeologlarla bağlantı kurmayı sürdürüyordu ve Lang'ın Dali'deki çalışmalarını yakından takip etti (Nikolaou 2013: 181). Ayrıca Kıbrıs'ta gerçekleşen bu keşiflerin geniş çapta duyurulması için Londra'da entelijansiya ile bağlantılarını kullanarak araştırmaların dikkat çekmesini sağladı (Kiely 2010: 236).

3. Dali Antik Şehrinde Gerçekleştirilen Kazı Çalışmaları

1868 tarihinde İngilizlerin gerçekleştirdiği arkeolojik çalışmalar adına önemli bir gelişme Dali'de yaşandı (Lang 1878: 331). Bu antik şehir Kıbrıs'ın eski şehir krallıklarından biriydi. Dali Lefkoşa'nin 25 km. güney doğusunda kurulup, Kıbrıs merkezinde yer alıyordu (Hadjicosti 1997: 49). Bu bölgede antik dönemlerde büyük bir Venüs tapınağı vardı. (Saville 1878: 50). Ayrıca 2 akropole sahipti. Dali Antik Kenti Çakıllıdere Nehri'ne (Yialias) yakın bir mesafede bulunuyordu. Şehir konumundan dolayı yerinin tespiti kolaydı (Gaber 2008: 52). 1868 yılında Dali antik kentinde şiddetli bir yağmurla birlikte gün yüzüne birçok eser çıktı. Bu sırada bölgede bulunan bir tepenin yamacından geçen köylüler yağmurun etkisiyle ortaya çıkan eserleri fark etti. Çoğunluğu çanak çömlekten oluşan bu eserler bunca yılın etkisine rağmen olabildiğince iyi durumda görünüyordu. Ada halkı gün yüzüne çıkan eserleri bulundukları yerden aldılar. Fakat eserlerin sadece görünenden ibaret olmadığını da tahmin ettiler. Ardından bölgede kazı yapmaya koyuldular. Nihayet bölgede kazı yapıldıkça yanılmadıkları da

anlaşıldı. Böylece alanda sayısız eser gün yüzüne çıkarıldı. Ancak eserler uzun süre gizlenemedi. Bir süre sonra adada bulunan arkeologlar tarafından duyulmaya başlandı (Lang 1878: 331-332). Eserlerin varlığının duyulmaya başlanmasıyla Larnaka'da bulunan tüm arkeologlar alana yöneldi ve bulunan bu eserler bölgenin arkeolojik altın madeni gibi algılanmasını sağladı (Kiely 2020: 492). Nitekim kısa sürede Pierides ve Lang da bu eserlerden haberdar oldu. Ardından Lang ve Pierides beraber kazı alanını takibe almaya başladı. Buna rağmen onlardan önce kazı alanından haberdar olan dönemin ünlü Fransız Konsolosu Ceccaldi[3] alanda çoktan kazıya başlamıştı (Lang 1878: 332). Çok geçmeden alanda bulunan arkeologların arasına Sandwith de katıldı. Fakat onun öteki arkeologlardan bir farkı vardı. Zira Sandwith ortaya çıkan eserleri sadece ticari yönleri için değil ayrıca araştırma ve inceleme için de topluyordu (Reeve 2016: 278).

Dali'de gerçekleştirilen bu kazılara bir süre sonra Kıbrıs arkeolojisinin önemli ismi, Luigi Palma di Cesnola da katıldı. Cesnola, Dali kazılarına sonradan katılmasına rağmen kazılarda oldukça başarılı oldu ve bu başarılarıyla dikkat çekmeye başladı (Lang 1878: 332-333). Cesnola aslında Dali'ye bu kazıların duyulmasından önce Kıbrıs'ın sıcak ikliminin yoğun olarak hissedildiği bölgelerden uzaklaşmak için eşi ve çocuklarıyla gelmişti. Tabi onun Dali'ye yerleşmesinin tek sebebi Kıbrıs'ın sıcak havası değildi. Bu bölgede ayrıca Hacı Yorgi isimli yaşlı Rum köylüsünün zaman zaman ona getirdiği küçük birkaç parça eski eser içindi (Cesnola 1877: 62). General Cesnola'nın Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği çalışmalar olabildiğince kapsamlı oldu ve bu çalışmalar sonucunda birçok eski eseri gün yüzüne çıkardı. Cesnola anlaşılan keşfettiği bu eserlerin ne kadar değerli olduğunun farkındaydı. Bu nedenle eserlerden "hazinelerim" diye söz ediyordu (Abulafia 2012: 631).

Kıbrıs'ta ikamet eden kaşifler evlerinde bu denli eski eser depolarken sorun yaşamamasının önemli bir sebebi ise kendi ülkeleri tarafından diplomatik olarak korunuyor olmalarıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti onların çalışmalarına engel olamıyordu. Bir süre sonra Cesnola, kendi ikametgahını bir tür müzeye çevirdi ve eserleri saklamak için başka evler de kiraladı. Öyle ki Cesnola Tuzla Rıhtımı'nda bulunan konsolosluk binasının yanındaki arazinin etrafını kapatarak elde ettiği eserleri burada depolamaya başladı. Bu araziyi özellikle tercih etmesinin nedeni de anlaşıldığı kadarıyla deniz kıyısında olmasıydı. Bundan dolayı eski eserleri zorlanmadan gemilerle harice çıkarıyordu (Çelik 2021: 272). Cesnola, çalışmalarına devam ederken Dali'nin çevresindeki tarlalarda geniş bir nekropol buldu. Bu nekropolde bulunan mezarlar hiç zarar görmemişti. Cesnola zaman kaybetmeden arazinin büyük bir bölümünü kiraladı. Çalışmalarında ona Kıbrıs'ın önde gelenlerinden biri olan Hollanda Konsolosluğu tercümanlık görevinde bulunan Cosma'nın büyük desteği oldu (Cesnola 1877: 65). Cesnola bir süre sonra Amerikalı bakan Edward Joy Morris[4] ile bağlantıya geçerek gerçekleştireceği keşif için kendisinden destek istedi. Çok geçmeden de Morris Cesnola'nın kendisinden istediği desteği vermeyi kabul etti ve Osmanlı Devleti ile bağlantıya geçerek Cesnola'nın kazı çalışması yapabilmesi için ruhsat almasını sağladı. Tabi Morris'in tek

3 Dominique Albert Edouard Colonna Ceccaldi 22 Ocak 1866 tarihinde Kıbrıs'a geldi. 1866 ve 1869 tarihleri arasında Kıbrıs'ta bulundu ve sonrasında Larnaka'dan ayrıldı. (Bonato 2017: 193-194)

4 Edward Joy Morris, Amerika tarafından elçi olarak İstanbul'a atandı ve bu görevini 1870'e kadar da devam ettirdi (https://www.shapell.org/manuscript/abraham-lincoln-seal-appointment-edward-joy-morris-minister-resident-turkey/ Erişim Tarihi 14. 02. 2025).

desteği bu olmadı. Ayrıca Cesnola'nın bu ruhsatı sürekli yenilenmesini de sağladı. Aslında Cesnola'nın kazı ruhsatı almakta ve çalışmalarında bu denli başarılı olmasının en önemli sebeplerinin başında ona her zaman destek olan böyle yetkililerdi (Cesnola 1877: 65). Cesnola dışında anlaşıldığı kadarıyla kendi ülkesinin diplomatik gücünden yararlanan bir başka isimde Fransız Konsolosu T. Colonna Ceccaldi de kendisi için kazı ruhsatı almaya çalıştı ve bu konuda başarılı oldu (Cesnola 1877: 82. Şahin 2022: 267). Yine de Kıbrıs arkeolojisine ilgili Batılı konsoloslar kendi ülkelerinin çıkarlarını savunmak için rekabet halinde olsalar da aynı zamanda da iş birliği halinde kişisel motivasyonları için de arkeolojik araştırmalar gerçekleştirdiler (Şahin 2022: 282. Ulbrich, Kiely 2012: 307).

4. Robert Hamilton Lang'ın Kıbrıs Adasında Gerçekleştirdiği Arkeolojik Çalışmalar

1870'te Larnaka'da önemli bir keşif gerçekleşti. Bu keşfi Lang kendi yazmış olduğu eserinde şöyle ifade ediyor. "Kıbrıs'ta eski eser araştırmaları devam ederken Beş kişilik bir arkadaş grubu kendi çabalarıyla eski eser arayışlarına başladı. Aralarından biri eski bir bronz vazo buldu. Bu vazoyu havaya kaldırır kaldırmaz vazo elinde kırıldı ve kırılan vazodan ışıldayan paralar yere döküldü. Eseri bulan genç önceleri tek başına sahiplenmek istedi" (Lang 1878: 336). Fakat diğer bir arkadaşının fark etmesiyle tek başına eserlere sahip olamayacağı anlaşıldı ve eserleri paylaştırmak zorunda kaldı. Böylece bir süre gizli tutulan bu durum daha sonra Pierides'e anlatıldı ve Lang ile beraber söylenenlerin gerçek olduğu anlaşılınca da araştırmalar başladı. Ele geçen yaklaşık 600 antik altın adeta darphaneden çıkmış gibiydi. Bunlar dışında birçok eski eser de gün yüzüne çıkarıldı. Akabinde gün yüzüne çıkarılan eserler British Museum'a taşındı. Yapılan incelemeler sırasında orada bulunan örnekler ile karşılaştırıldı ve bu karşılaştırma neticesinde ele geçen eserlerin benzersiz olduğu anlaşıldı (Lang 1878: 337).

Lang, Kıbrıs'ta her daim öteki arkeologlardan ayrı tutuldu. Zira bazı dönemler de artık kendisi de eserleri harice çıkarmakta zorlanıyordu. Nitekim gün yüzüne çıkarılan devasa bir heykeli harice çıkaramayacağını dile getirdiği sırada Avusturyalı bir fırkateyn kaptanı onu duydu. Lakin kaptan Lang'a bir teklifte bulundu ve şayet eseri kendisine satarsa harice çıkarabileceğini söyledi. Ücret konusunda da anlaşınca kaptan fırkateyni evin yakınına getirdi (Lang 1878: 339). Ardından satın aldığı heykeli adamlarının yardımıyla sedyeye yerleştirdi. Daha sonra heykeli fark ettirmeden geçirebilmek için üzerini bir çarşaf ile örttüler. Böylece gümrük görevlisinin yanından eseri fark ettirmeden geçirebildiler. Çünkü gümrük görevlisi sedyedekinin bir ölü ya da sarhoş arkadaşları olduğunu düşündü (Lang 1878: 339-340). Kıbrıs'ta bulunan arkeologlar bir süre sonra British Museum ve başka müzelere göndermeden önce kendi bulundukları ikametgahlarda da sergilenmeye başladı. Bu arkeologlardan biri olan Cesnola Larnaka'da bulunduğu ikametgahında özellikle Fenikelilerden kalan eserlerin bulunduğu küçük bir müze kurdu. Fakat bu müze tek başına Cesnola'nın gün yüzüne çıkardığı eserlerden oluşmuyordu ve eserlerden sadece onda yedisi Cesnola'ya aitti. Diğer kalanlar ise onda biri Hamilton Lang'a, onda biri Sandwith'e onda biri de Fransız Konsolos Ceccaldi'ye aitti. Cesnola adeta müze gibi kullandığı evini kısa sürede ziyaretçilere açtı. Bu müze bir süre sonra da Kıbrıs'ın seçkin sınıfını oluşturan

bir kesim için adeta buluşma noktası haline geldi. Tabi seçkinler dışında müze bilime meraklı olanların da ilgisini çekti (Nikolaou 2013: 248).

Batılı arkeologların çalışmaları artıkça Osmanlı Devleti kendi coğrafyasında bu faaliyetlere engel olabilmek için bazı düzenlemelere ihtiyaç duydu. Zira 1858'de yapılan ilk düzenlemenin birçok eksik tarafı vardı. Bu sebeple kutsal yapılara karşı verilen zararların cezalandırılması gibi çok kısıtlı cezalandırılmaları kapsıyordu. Bu da etkili bir yasa olamadığını gösteriyordu (Muşmal 2009: 38).

5. Asarı Atika Nizamnameleri ve Kıbrıs Adası'na etkileri

XIX. yüzyıldan itibaren Batılı diplomat, kâşif ve arkeologlar Osmanlı Devleti topraklarında eski eserleri toplamak için birçok çalışma gerçekleştirdi. 1784'te Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Kont de Choiseul-Gouffier, Atina'da çalışmalar gerçekleştirmesi için bir temsilci gönderdi. Ayrıca İstanbul'un İngiliz Büyükelçisi Lord Elgin on yıllık çalışma sonucu pek çok eseri İngiltere'ye ulaştırdı. Yine 1814 yılında İngiliz gezgin C.K. Cockerell Aegina Adası'ndan birçok heykeli harice çıkardı (Shaw 2011: 426). Batılı arkeologlar bu şekilde eski eser araştırmalarını gerçekleştirirken öncelikle yasal düzenlemelerdeki boşluklardan faydalandı. Nitekim 1858 tarihinde yayınlanan ceza kanunnamesinin 133. maddesinde geçen (Sönmez 2020: 47). Hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve âsâr-ı mevzu'a- yı hedm ve tahrib ve yahut bazı mahallerini kırıp rahnedar eden cevami ve seyir yerlerinde ve esvak ve meydanlardaki ağaçları kat' ve telef eyleyen olur ise zararları tazmin ettirildikten sonra bir aydan bir seneye kadar habs ile mücazat olunur ve bir Mecidiye altunundan on Mecidiye altununa kadar ceza-yı nakdi alınır (Düstür 1279 /1863: 114-115). Bu düzenleme anlaşıldığı kadarıyla bir şekilde eski eserlerin korunması için hazırlandı. Ancak verilecek cezanın tam olarak neleri kapsadığı ya da cezanın ne kadar olacağı belirtilmediği için Batılı arkeologlara engel olacak kapasitede olamadı.

1858 tarihli ceza kanunnamesi 1869 yılına kadar eski eserler için tek düzenlemeydi. Bu nedenle Batılılar eski eserlerle ilgili yasal boşluktan olabildiğince faydalandı (Sönmez 2020: 47). Bu düzenlemenin yetersiz olduğu anlaşılmış olacaktır ki 1869 tarihinde ilk kez bir nizamname düzenlendi ve bu nizamnamenin içeriği detaylandırılarak yedi madde halinde Takvim-i Veka-i de yayınlandı.

Nizamnamenin birinci maddesinde bundan böyle antika araştırmaları için öncelikle Maarif Nezaretine başvuru yapılacak resmen izin (me'zuniyet) almadıkça (antika taharri) araştırma gerçekleştirilemeyecekti. İkinci maddede şayet devlet yetkilileri kendilerine ruhsat vermekte herhangi bir sakınca görmezse araştırmacılar eserleri harice çıkarmadan dahilde satmaya yetkili olacaklardır. Üçüncü madde: Bir adamın mülkü dahilinde gün yüzüne çıkan eser adamın kendisine ait olacaktır. Dördüncü madde her türlü (atik meskûkatının) eski sikkeler harice çıkarılmaları cezadan müstesna tutulacaktır. Beşinci madde eski eser için verilecek izinlerin yalnızca gün yüzüne çıkarılmamış eserler için geçerli olup toprak üzerindeki eserlere herhangi bir zarar verildiği taktirde kanunen cezalandırılacaktır (Takvimi Vekâyi (1284-1 Zilkade)1 Şubat 1869). Altıncı madde Bir Devlet tarafından resmi olarak eski eser ihracı talep olursa böylesi bir durum (irade-i Seniyyeye) Padişah iznine tabi olacaktır. Yedinci madde asar-ı atika

araştırmaları ve ihrâc husûsunda vakıf malumatı olup bunu Nezâret-i Celile-i nezdinde ispat edenler bu çalışmalarda masraf ve ücretleri karşılanması için başvuru yaparak ayrıca ruhsat alabileceklerdir (Takvimi Vekâyi (1284-1 Zilkade)1 Şubat 1869).

Osmanlı Devleti böylece 1869 tarihin de eski eserleri koruyabilmek için bir nizamname düzenledi ve düzenlediği nizamnameyi tüm bölgelerinde hayata geçirdi. Dolayısıyla Kıbrıs'ta bu nizamnameden etkilendi. Kıbrıs'ta bulunan yetkililer bu nizamnameden faydalanarak Cesnola'nın eser arama faaliyetlerine kısıtlama getirdi ve yaptığı kazıları bazı şartlara tabi tutmaya çalıştı (Stanley-Price, 2001: 3). Fakat Cesnola'nın araştırmalarını durdurmaya hiç niyeti yoktu. Çalışmaları sonuç verince de eserleri harice çıkarmaya başladı. Dönemin Kıbrıs Mutasarrıfı (valisi) Said Paşa 1869 tarihli nizamnamenin içeriğini öne sürerek Cesnola'nın eser ihracına engel olmaya çalıştı ve Cesnola'ya elindeki fermanda yazılanlardan dolayı eserleri harice çıkaramayacağını bildirdi. Fakat Cesnola kendisine verilen fermanın şartlarına uyduğunu iddia etti (Doğançay 2022: 1688). Ancak yine de Osmanlı Devleti nizamnamenin maddelerini yeterince uygulayamadı. Çünkü bu nizamname Batılıların kazı çalışmalarını denetlemek için yeterli değildi. Ayrıca Batılıların kazılar için ruhsat almaları da çok zor değildi ve onların izin almalarında en büyük destekçileri de ülkelerinin Osmanlı Devleti'nde bulunan elçileriydi (Şimşek, Dinç 2009: 109). Batılıların eserleri rahatça harice çıkarmasının bir başka sebebi de nizamnamenin 6. maddesiydi bu maddede geçen "yabancı devletlerin himayesinde eser ihraç talebi vuku bulması halinde bu durum Padişah iznine tabi olacaktır" ifadesi bir bakıma eserlerin harice çıkışını yasaklıyor gibi bir izlenim yaratıyordu. Fakat Batılılar kendi ülkelerinin siyasi ve diplomatik kimliklerini kullanarak padişahtan gerekli ruhsatı alabiliyordu. Bu ruhsatı aldıktan sonra da eserleri zorluk yaşamadan harice çıkarıyordu (Sönmez 2020: 77). Anlaşılan Cesnola da bu diplomatik kimliğini kullanarak devamlı aldığı ruhsatın süresini uzatarak bulduğu eserleri harice çıkarmaya devam ediyordu (BOA, HR. MKT. 693/27, 1287).

6. Luigi Palma di Cesnola'nın İngilizler ve Osmanlı Devlet Yetkilileri ile İlgili Kıbrıs Adasında Arkeolojik Çalışmaları

Kıbrıs'ta British Museum'a eser ulaştıran bir başka arkeolog olan Cesnola 1872'de İngilizlerin İstanbul Büyükelçisi Henry Austen Layard ile bağlantıya geçti. Layard'a 1846 tarihinde Larnaka'da keşfedilmiş ve ardından Berlin Müzesi'ne taşınmış olan steli hatırlatarak şimdi aynı yerde kendisinin bir araştırma yaptığını bildirdi. Ancak bu bölgede gerçekleşen araştırmalarda kendisinin ya da başka bir arkeoloğun şimdiye kadar herhangi bir nesneyi bulamadığını anlattı. Ayrıca yapılan araştırmalarda ne Asurca ne de çivi yazılı başka bir eserin bulunduğunu anlattı. Hatta burada yaptığı tüm masraflara rağmen (Cesnola birkaç bin frank harcadığını ifade eder.) bu bölgenin Citium Sarayı mı? yoksa Citium pazar yeri mi? olduğuna dair bir bulgu bile bulamadığını anlattı (Merrillees 2016: 356).

Cesnola Kıbrıs'ta biriktirdiği eserler için gerekirse alıcı beklemeden kendisi alıcı bulabilmek adına 1872'de Paris ve Londra'ya geçerek alıcı aradı. Zira Cesnola bu eserleri sattığı zaman konsolosluk maaşından çok daha fazlasını kazanacağının farkındaydı. Bundan dolayı eserleri Avrupa ve Amerika'da tanıttı. Ayrıca bu eserlerin özelliğini ve ne kadar kıymettar olduğunu Batı müzelerine göstermek için British

Museum, Louvre Müzesi, Metropolitan Müzesi Of Art, Boston Müzesi Of Fine Arts ve Philadelphia Müzesi gibi bilinen birçok müze ile bağlantıya geçti (Şahin 2022: 268-269). Cesnola'nın Kıbrıs'tan Londra'ya taşıdığı eserler müzenin dört büyük bölümünü kapladı. Bu bölümler Cesnola'nın isteğine göre şekillendi. Müze bölümlerinin duvarları kırmızıya boyandı ve aynı renkte kaideler yerleştirildi. Cesnola eserlerin bu şekilde sergilenmesi ile eserlerin daha da görkemli görüleceğini düşünüyordu (Nikolaou 2013: 248). Ayrıca Londra ve Paris'te bulunduğu sırada ev sergisi de açtı ve eserleri Batılı koleksiyoncuların dikkatine sundu. (Şahin 2022: 269). Cesnola Kıbrıs'ta elde ettiği birçok eseri Amerika müzesine de gönderdi. Bir süre sonra mevcut müzenin kapasitesi eserler için yetmemeye başladı. Böylece 1873'te New York'ta yeni bir müzenin yapımı için çalışmalar gerçekleşti (Çelik 2016: 52). Cesnola'nın bu şekilde durmaksızın araştırma yapmasında önemli bir sebep de Truva Hazinesi olarak bilinen Schliemann'ın yaptığı keşfin yarattığı yankıydı. Bu yüzden Kıbrıs'ta Schliemann'ın gerçekleştirdiği keşife rakip olacak kadar yankı uyandıracak keşfin peşindeydi. Ancak bu keşfi aynı nitelikte gerçekleştirme imkânı olmadı. Buna rağmen Cesnola, 1875'te Curium Hazinesi adıyla büyük bir koleksiyon elde etti (Merrillees, Krpata 1997: 138).

Cesnola, Curium Hazineleri koleksiyonu için 1876'da alıcı aramaya başladı ve koleksiyonunu dönemin en önemli müzelerinden olan Britanya Müzesi, Louvre Müzesi ve Metropolitan Müzesi'ne sundu. Ancak Metropolitan Müzesi yetkilileri Amerika'daki mali kriz sebebiyle eserlere yeterli ilgiyi gösteremedi. Bundan dolayı Cesnola eserlere başka alıcı bulmak için eserlerin fotoğraflarını çekti ve bu fotoğrafları Britanya Müzesi, Louvre Müzesi'ne gönderdi (Nikolaou 2013: 244).

Cesnola'nın müzeye ulaşan eserleri British Museum yetkililerinin ilgisini çekmiş olacak ki müze yetkilileri Cesnola'ya eserleri daha yakından incelenmek için Londra'ya göndermesini istedi. Cesnola bu teklifi derhal kabul etti. Bir süre sonra British Museum'a ulaşan eserler Newton ve Birch tarafından incelendi ve incelenen eserler ikili tarafından beğenildi ve Mütevelli Heyeti'ne sunuldu. Ayrıca Newton ve Birch eserlerin satın alınması için Mütevelli Heyeti'ne tavsiyede bulundu. Bir süre sonra British Museum yetkilileri eserler için Cesnola'ya 50 bin dolar teklif etti (Nikolaou 2013: 245). Cesnola ise New York Metropolitan Müzesi'nin dikkatini eserlere çekmek için British Museum'un eserlere olan ilgisini ve eserler için yaptığı ücret teklifini bildirdi. Bu haberi verdikten sonra da Metropolitan Müzesi'nin teklifini bekledi. Cesnola anlaşıldığı üzere birbirine rakip olan bu iki müze arasındaki rekabetten dolayı daha fazla kar elde edeceğini düşünüyordu. Cesnola'nın beklediği cevap birkaç gün sonra geldi ve Metropolitan Müzesi ona tüm masrafları dahil toplam atmış bin dolar teklif etti. Cesnola her iki teklifi değerlendirdikten sonra Metropolitan Müzesi'nin teklifini kabul etti. Bu durumdan haberdar olan British Museum Mütevelli Heyeti büyük tepki gösterdi ve Cesnola'yı iki yüzlülükle suçladı ve bu yaptığından dolayı British Museum'a bundan sonra eser satma gibi bir şansının kalmadığını bildirdi (Nikolaou 2013: 246). Bunlar dışında Osmanlı Devleti yetkilileri de eserlerin harice çıkarılmasına engel olmak için çalışmaları oldu.

7. Osmanlı Devlet Yetkililerinin Eski Eserleri Kıbrıs'tan Çıkarılmasına Engel Olma Girişimleri

1873'te tarihinde Limasol'da İngiliz konsolosluk temsilciliği görevinde bulunan P. G. Loiso ikamet ettiği arazide bir heykel buldu.[5] Bir süre sonra da British Museum ile bağlantıya geçti ve heykeli Müze yetkililerine satmaya çalıştı. Ancak Loiso'nun bu faaliyetleri Kıbrıs'ta aynı dönemde görev süresinin bitmesine az bir zaman kalmış olan Veis Paşa tarafından engellendi ve Loiso'ya heykelin bulunduğu arazinin mevat (sahipsiz sürülmemiş topraklar) bir arazi olduğunu söylendi. Dolayısıyla arazi sultana aitti ve Loiso bu eser üzerine hak iddia edemezdi. Böylece eser Veis Paşa tarafından Loiso'dan teslim alındı (Hill 2016: 219). Eser teslim aldıktan hemen sonra İstanbul'a ulaştırmak için çalışmalara başlandı. Bunun için öncelikle bir nakliyat firmasıyla görüşüldü. Yapılan pazarlık sonucunda nakliyat firmasının eseri taşımak için verdiği teklif makul karşılandı ve İstanbul'a göndermek üzere harekete geçildi (BOA, A.} MKT. MHM. 471-43, 1290). Bir süre sonra da heykel İstanbul'a ulaştı (BOA, A.} MKT. MHM. 470-54, 1290). İstanbul'a ulaştıktan sonra Osmanlı Devleti heykelin bulunup korunması ve İstanbul'a ulaştırma hususunda gösterdiği itina için Cezayir-i Bahr-ı Sefid Valisi İbrahim Paşa'ya (BOA, MF. MKT. 17-71, 1291) ve bu süreçte Kıbrıs mutasarrıflık görevi bitmiş olan Veis Bey'e gösterdikleri çaba için taktir ve teşekkür etti (BOA, MF. MKT. 17-70, 1291).

Osmanlı Devleti'nin 1874 tarihinde yeni bir asar-ı atika nizamnamesi yayınladı. Fakat bu yeni nizamname Kıbrıs'ta yeterince uygulanamadı (Nikolaou 2013: 119). Ancak nizamname ile elde edilen eserlerin üçte birinin devlete verilmesi hakkındaki hüküm sayesinde Osmanlı Devleti'nin payına düşen eserler ile beraber müzede birçok eser birikmeye başladı (Gözübüyük 1993: 13). Yine de her ne kadar 1874 nizamnamesi sayesinde eser talanına biraz engel olunsa da bakıldığında Cesnola bile tek başına yaklaşık 35 bin adet eski eseri toplayarak büyük bir koleksiyon oluşturdu ve bu koleksiyonu Avrupa'da birçok müzeye satmayı başardı (Nikolaou 2013: 278). Yine nizamnamenin eski eser paylaşımıyla ilgili maddesi sayesinde (Şimşek, Dinç 2009: 110). Müze-i Hümayun gün yüzüne çıkarılan eserlerin önemli bir kısmına sahip oldu. Zira 1874'te Kıbrıs'ta Batılı bir arkeolog tarafından gün yüzüne çıkarılan 20 koli eser tam harice çıkarılacağı sırada Kıbrıs gümrüğü nizamnamenin bu maddesinden yararlanarak eserlere ambargo uyguladı ve eserlerin harice çıkarılmasına engel oldu. Ancak bu durum Cesnola gibi bir arkeoloğun paniğe kapılmasına sebep oldu. Cesnola bu panikle derhal Osmanlı Devleti'nden kazı ruhsatı almaya çalıştı. Cesnola'nın talebini değerlendiren Maarif Nezareti Amerika konsolosu Cesnola'nın ruhsat talebini uygun görmedi (Çelik 2021: 279). Zira bundan sonra yapacağı kazıların şartlarını da Cesnola'ya şu şekilde bildirdi. Kazıları gerçekleştirmeden önce araştırma yapacağı bölgede mülk sahibinin iznini almak zorunda olacak ve arazi de bulduğu eserlerin yarısını Osmanlı Devleti'ne teslim edecek ayrıca bu bölgedeki mabet ve yapılara kesinlikle zarar vermeyecekti. Şayet bu şartlar kabul edilirse bir yılı geçmeyecek şekilde Cesnola'ya ruhsat verilecekti (BOA, İ. HR... 262/15725, H-06-03,1291). Bunun üzerine anlaşılan Cesnola elinde

5 Limasol'da gerçekleşen bu heykel keşfi, kaynaklarda ve Osmanlı vesikalarında farklı isimler ile geçer. George Hill, heykelin Amathus heykeli olduğunu belirtirken Osmanlı vesikalarında Herkül heykeli olarak yazılır. Fakat gerek Hill'in eserinde gerekse Osmanlı vesikalarında Veysi veya Veis diye geçen Paşa'dan söz edilmesi yine eserin gemi ile gönderilmesi ve ayrıca tarihlerin aynı olması söz edilen eserlerin aslında aynı eser olduğu olasılığını güçlendiriyor.

bulunan eserlerin yarısını Müze-i Hümayun'a göndermeyi kabul etti. Cesnola tarafından şartlar kabul edildikten sonra Osmanlı Devleti zaman kaybetmeden müze için eserleri seçmesi ve İstanbul'a getirilme sürecini organize etmesi için Dethier'yi görevlendirdi (Doğançay 2022: 1693). Ancak Dethier Adaya ulaştığında Cesnola'nın beklenmedik tepkisiyle karşılaştı. Cesnola Dethier'ye bir an önce geri dönmesini ve ona tek bir parça eser bile vermeyeceğini bildirdi (Çelik 2021: 279-280).

Cesnola Dethier'ye karşı gösterdiği tepkinin sebebini 1883 yılında Salomon Reinach'a yazdığı mektubunda şu şekilde ifade etti. Amerika'dan döndüğümde Dr. Schliemann'ın yapmış olduğu kazılardan dolayı Osmanlı Devleti bana da tepkiliydi bundan dolayı kazılara yönelik ruhsatı almakta çok zorlandım. Bu sebepten Amerika elçisi olan Bay Boker ile görüştüm ve ona elimde bulunan eserlerden çift olanları Müze-i Hümayun'a vermeye karar verdiğimi söyledim. Fakat Osmanlı Devleti yaşlı Dethier'yi eserleri seçmesi için Kıbrıs'a gönderdiğini söyledi. Cesnola mektubuna şöyle devam eder. Dethier'nin tavırlarından son derece rahatsız oldum zira zaten gönüllü hediye edeceğim bu eserler artık hediye olmaktan çıktı ve adeta Osmanlı Devleti tarafından bir hacze evrildi bu sebeple Dethier'yi kapı dışarı ettim. Yine Cesnola'nın yazdığı mektubunda söyledikleri üzere Dethier bu şekilde eserleri alamayacağını anlayınca kendisinden özür dilemek zorunda kalmış ve bunun üzerine Cesnola Dethier'nin istediği eserleri almasına izin verdim diye mektubuna ekledi (Eldem 2013: 31).

Dethier eserleri elde ettikten sonra Osmanlı Devleti'nden derhal İstanbul'a nakledilmesini istedi. Ayrıca eserlerin ne kadar kıymettar olduğunun farkında olduğundan eserlere mümkün olduğunca itina ile sandıklara yerleştirilmesi ve gerekli masrafların karşılanmasını istendi (Şahin 2022: 271). Böylece Dethier 88 sandık dolusu eski eseri gerek müzakere gerek münakaşa ya da mücadele sonucunda da olsa İstanbul'a getirmeyi başardı (Doğançay 2022: 1693).

8. Yeni Müze İçin Başlayan Çalışmalar

Eski eserlerin İstanbul'a naklinden bir süre sonra eserlerin bulunduğu mekânın eserler için uygun olmadığı düşünülmeye başlandı. Zira burası askerlerin silahlarını muhafazası etmek için kullandıkları bir mekândı ve böyle bir mekân eserlerin korunması açısından uygun olmadığı görülüyordu (Nazır 2010: 102). Nitekim Kıbrıs'tan getirilen bu eserler hem çok değerli hem de hacim olarak müzeye sığmayacak kadar büyük miktardaydı (Şahin 2022: 272). Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin çektiği maddi zorluklarından dolayı istenilen şekilde bir müze kurulamadı. Buna rağmen kendi imkanları dâhilinde Aya İrini Kilisesi'nin çevresinde uygun bir bina temin etmek üzere arayışlara başladı (Shaw 2011: 430). Maarif Nazırı Cevdet Paşa eserler için en uygun yerin Çinili Köşk olduğunu düşündü ve Cevdet Paşa'nın bu teklifi uygun görülerek kabul edildi (Nazır 2010: 102). Aslında anlaşıldığı kadarıyla Dethier eserler için farklı bir müze düşünüyordu. Ancak Dethier'in bu düşüncesi maliyetli olacağından Çinili Köşk daha uygun görüldü. Köşkün onarımı tamamlandığı zaman Kıbrıs'tan getirilen eserler de bu müze de sergilenmeye başlandı (Şahin 2022: 272). Çinili Köşk müze olarak faaliyete geçmesi ve düzenlenmesi sırasında İngiltere'de bulunan İngiliz müzesine ait nizamnamenin de bir nüshası istendi (BOA, HR. SFR.3. 233/31, M-10-06 1876). Ayrıca bu müze dışında Mısır ve Macaristan müzelerinin nizamnamelerinin de

birer nüshası istenildi (BOA, MF.MKT. 49-156 H-07-06-1294). Lakin bu müzelerin nizamnameleri ile ilgili arşiv vesikaları içinde bu vesikalardan başka vesika bulanamadı. Bu sebeple nizamnamelerin gelip gelmediği ya da Çinili Köşk'ün yeniden organizasyonunda bu nizamnamelerden ne kadar istifade edildiği bilinmemektedir.

Çinili Köşk'ün eserler için tamamen uygun hale getirilmesi 1880 yılında oldu. Köşk'ün onarımı tamamlandıktan sonra Kıbrıs'tan getirilen eserler köşkün önemli yerlerine yerleştirildi ve eserler bu noktalarda sergilenmeye başlandı. Böylece köşkün sağ sütunlarına Kıbrıs'tan getirilen beş heykel yerleştirildi. Sol sütununa ise Gazze'nin önemli heykellerinden olan Zeus heykeli[6] yerleştirildi. Kıbrıs eserleri için çok değerli parçalar oldukları hatta New York koleksiyonu ile rekabet edecek kadar değerli oldukları düşünülüyordu (Şahin 2022: 272-273). Bu süreçte Osmanlı Devleti kendi müzelerini kurduğu için Batılı araştırmacılara kazı ruhsatını kolayca vermedi. Zira Osmanlı Devleti gelen ruhsat taleplerine karşı kendi müzeleri için eser topladıklarını ve istedikleri ruhsatı veremeyeceğini bildirdi. Ancak Cesnola tüm Adada kazı gerçekleştirmesine rağmen her sene ruhsat alabiliyordu (Nikolaou 2013: 117). Fakat dönemin arşiv vesikalarına bakıldığında bu durumun Cesnola için de değiştiği görülüyordu. Nitekim anlaşıldığı kadarıyla Cesnola'nın Dethier'ye karşı sergilediği tavır sonucunda Osmanlı Devleti ona karşı daha temkinli davrandı.

Bu dönemde Cesnola'nın Amerika konsolosluğu önünde yaptırdığı duvarın harita örneğinin İstanbul'a gönderilmesi istendi. Ayrıca Cesnola'nın gizli ya da açık bir şekilde araştırma yapması durumuna dair dikkat edilmesi hususunda uyarıldı (BOA ŞD. 2379-73 H-10-01-1292). Ayrıca Amerikan konsolosunun araştırmalarına iki ay ara vermesinden dolayı ruhsatı iptal edildi. (BOA MF.MKT.45-101 H-15-12-1293). Bunun dışında bulduğu eserlerin harice çıkarılmasına da engel olunması istendi. Nitekim dönemin gazeteleri olan Vakit ve La Türki isimli iki gazetede çıkan haberlerin takibinin yapılması istendi. Bu gazetelerde yazıldığına göre Cesnola gün yüzüne çıkardığı eserleri Londra'ya götürerek satıyordu. Bu sebeple Cesnola için yazılan haberlerin doğruluğu hakkında Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan konunun soruşturulması ve izahı istendi (BOA MF.MKT.45-101 H-15-12-(1293) 45-46 H-22-12-(1293), 45-91 H-13-12-1293). Ancak bir süre sonra istenilen soruşturma gerçekleştirildi ve çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığı anlaşıldı (BOA MF.MKT.51-169 H-26-10-1294).

Tüm bunlar yaşanırken Avrupa'da siyasi ve askeri birçok olayın yanı sıra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan gerginlikten dolayı her an savaş ihtimali çok yüksekti. Osmanlı Devleti aynı şekilde kendi iç işlerinde de oldukça gergin bir dönem içine girmişti (Doğançay 2022: 1693-1694). Zira bilindiği üzere 1789 tarihinde Fransız İhtilali ile başlayan süreç birçok Batı devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kendini hissettirmişti. Osmanlı Devleti süreçten en az zararla çıkabilmek adına 1839 tarihinde Tanzimat, 1856 tarihinde ise Islahat fermanı yayınlamıştı. Fakat kendi bünyesinde bulunan birçok ulusla yaşadığı sıkıntılar ve Batılı devletlerin gelişmişlik seviyelerine ayak uyduramaması sorun teşkil ediyordu (Çelik 2021: 57). Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerden Kıbrıs ilk dönemler etkilenmedi. Etkilenmediği gibi Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu savaşlara direk müdahil de olmadı (Samani 2021: 424). Fakat bundan sonraki süreçte Kıbrıs için bu durum değişecekti. Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki savaş neticesinde Rusya İstanbul'a yaklaştı ve

6 Gazze'nin Zeus heykeli günümüzde İstanbul Arkeoloji müzesinde varlığını sürdürüyor.

Osmanlı Devleti Rusya ile Ayastefanos antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Böylece İngilizlerin asla kabul edemeyeceği bir durum ortaya çıktı (Başlamışlı Çalışkan 2017: 829). Ardından İngiltere bir çıkışta bulundu ve Rusya'nın Basra Körfezi'ni tehdit etme olasılığına karşı böyle bir durumu asla kabul etmeyeceğini ilan etti. İngiltere böyle bir olasılığın Akdeniz'deki çıkarlarına zarar verme ihtimalinin gayet farkındaydı. Böylece Akdeniz'de bulunan Kıbrıs Adası'nın önemi ortaya çıkıyordu (Çelik, 2021: 60). Tüm bunlara rağmen Lord Salisbury ise Osmanlı Devleti'nin zaten çökeceği için İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir tampon olarak kullanma siyasetini hatalı buluyordu (Yasamee 2018: 86). Zira Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına olan inancın arttığı sırada bunu ilk dile getiren de yine Lord Salisbury oldu (Örmeci 2020: 501). Tüm bunlara rağmen Layard, hala Osmanlı Devleti için umutluydu ve Osmanlı Devleti'nin güçlü bir ordu ve donanma kurabileceğini düşünüyordu (Çelik 2021: 66). Ayrıca Layard için önemli bir başka gerçek de vardı. Şayet Ruslar sultanın Doğudaki rolünden yararlandığı taktirde bu durum İngiliz çıkarlarına da zarar verecekti. Bu nedenle Ayastefanos iptal edilmeliydi (Yasamee 2018: 86). 4 Haziran 1878'de ise Osmanlı Devleti Rusya'nın Anadolu'da ilerlemesine engel olmak karşılığında Kıbrıs'ın İngilizler tarafından ilhak anlaşması olan Kıbrıs Anlaşması'nı imzaladı (Kurat 2011: 89). Ardından da Osmanlı Devleti ve Rusya arasında gerçekleşen savaş neticesinde bir oldu bitti ile Kıbrıs ilhakı başladı (Doğançay 2021: 268). Bundan sonra da Kıbrıs için yeni bir süreç başladı.

9. Sonuç

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kıbrıs, dolayısıyla bu medeniyetlerin tarihi mirasına da sahip oldu. Zira her ne kadar bu tarih mirasına sahip olsa da ilk dönemler Batı tarafından yeterince dikkat çekmedi. Ancak Kıbrıs Adası Akdeniz'de stratejik ve önemi bir yol güzergahı üzerinde bulunuyordu. Bu sebeple zamanla bu bölgeden yolu geçen seyyahlar sayesinde az da olsa duyulmaya başladı. Fakat XIX. yüzyılda Batı'da eski eserlere olan ilginin artmasıyla Kıbrıs Adası Batılıların dikkatini celp etti ve Adanın antik bölgeleri başta İngilizler olmak üzere pek çok diplomat, seyyah, eski eser meraklısı ve arkeoloğun adeta akınına uğradı. Nitekim birçok batılı diplomat, eserleri harice çıkarmak adına olabildiğince çaba sarfetti ve bölge arkeolojik açıdan son derece zengin bir yapıya sahipti. Bu durum doğal olarak daha fazla Batılı arkeoloğu bölgeye çekti. Ancak Osmanlı Devleti eserlerin kendi topraklarında kalması için pek çok çaba sarf etti ve ard arda asar-ı atika nizamnamesi yayınladı. Nitekim bu çabalarıyla oldukça fazla eski eseri korumayı başardılar. Lakin nizamnamelerin içeriği Batılı arkeologlara engel olacak kapasitede değildi ve bu arkeologlar bazen zekâları bazen diplomatik güçlerini kullanarak eserleri harice çıkarmayı başardı. Buna rağmen Adada bulunan Osmanlı Devlet yetkilileri de bu eserlerin korunması için mücadele etti ve zaman zaman başarılı olsa da bu çabaları yeterli olamadı. Böylece Kıbrıs'ın eski eserleri başta British Museum olmak üzere Almanya, Amerika ve Fransa gibi pek çok ülkenin müze bölümlerini süsledi. Lakin bu çalışma sırasında görüldüğü kadarıyla Kıbrıs müzelerinde de eski eserler büyük bir kapasiteye sahipti. Ancak böylesi bir durum eserlerin Batı müzelerinde kalmasını haklı çıkarmıyordu. Zira eserlerin kendi topraklarında kalması bu toprakların geçmişi kültürü tarihi ve geleceği için son derece önemlidir. Bu nedenle ilgili kurumların aktif çalışmalarıyla harice çıkarılan eserlerin

kendi topraklarına geri döndürülmesi mümkündür. Nitekim Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda eserleri korumak için birçok çalışma gerçekleştirdi ve özellikle dönemin bilinen arkeoloğu Osman Hamdi Bey, zamanında önemli adımlar atarak çalışmaları bir hayli ilerletti. Nitekim günümüzde arkeolojik çalışmalara desteğin artması son derece önem arz etmektedir. Son olarak belki de en önemli husus ise üniversitelerin Tarih Bölümleri ve Tarih Eğitimi Anabilim dallarında Arkeoloji ve Sanat Tarihi'nin anlatılacağı derslerin verilmesidir. Bu durum arkeoloji bilincinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Kütüphane Kaynakları

Düstür 1279 (1863), TTK Kütüphanesi, Kayıt No:1731, Yer No: A 918 s.114-115

Gazeteler

Takvimi Vekâyi (1284-1 Zilkade)1 Şubat 1869).

Arşiv Belgeleri

BOA, A.} MKT. MHM. 470/54, (1290)

BOA, A.} MKT. MHM. 471/43, (1290)

BOA, MF. MKT, 17-71, (1291)

BOA, MF. MKT, 17-70, (1291)

BOA ŞD. 2379-73 H-10-01-(1292)

BOA, İ.. HR.. 262/15725, H-06-03, (1291)

BOA, HR. MKT. 693/27, (1287)

BOA, HR. SFR.3. 233/31, M-10-06 (1876)

BOA MF.MKT.45-101 H-15-12-(1293)

BOA MF.MKT.45-46 H-22-12-(1293)

BOA MF.MKT.45-91 H-13-12-(1293)

BOA MF.MKT.51-169 H-26-10-(1294)

BOA, MF.MKT. 49-156 H-07-06-(1294)

Araştırma ve İnceleme Eserler

Altan Zekai, (2006), ***Gizemli Kıbrıs,*** Işık Kitabevi Yayıncılık, Lefkoşa

Abulafia David, (2012), ***Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi,*** (Çev). Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul

Başlamışlı Macide, ***Çalışkan Adem, (2017),*** İngiltere'nin Yakın Doğu Politikası Dahilinde Kıbrıs'ın İngilizler'e Devri Tarihte Kıbrıs C. 2, (Ed. Osman Köse) Akdeniz Karpaz Üniversitesi, İstanbul

Bağışkan Tuncer, (2018), ***Kıbrıs'ın Geçmişine Yolculuk,*** Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayınları, Lefkoşa

Bağışkan Tuncer, (2019), ***Tarihi Lefkoşa'da Geçmişe Yolculuk,*** Limasol Bankası Kültür Yayınları, Lefkoşa

Brawn Veronika Tatton, (1998), ***The British Museum Discoveries Cyprus,*** Cahiersdu Centre d'Etudes Chypriotes, volume 28, pp.113-115 p.113

Bonato Lucie, (2017), ***Tiburce Colonna Ceccaldi A Chypre*** (1866- 1869)-I Les Activites Consulaires, Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, 47

Cesnola General Louis Palma Di, (1877), ***Cyprus: Its Ancient Cities,*** Tombs, And Temples, During Ten Years' Residence As American Consul In That Island, Taylor Institution, London

Çelik Cemil, (2021) ***İdari ve Sosyal Dinamikleriyle İngiliz Yönetiminde Kıbrıs*** (1878-1914), Libra Kitapçılık Yayınları, İstanbul

Çelik Cemil, (2021), ***The American Consul Cesnola Brothers And The Fate Of Antiquities Otoman Cyprus,*** Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl 11, S.22, 265-296

Çelik Zeynep, (2016), ***Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti,*** (Çev.), Ayşen Gür, Küy Yayınları, İstanbul

Doğançay Sungur, (2021), ***Hürmüz Rassam'ın Ninova ve Babil'deki Arkeolojik Keşifleri,*** Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.28 ss.256-275

Doğançay Sungur, (2022), ***Amerika Konsolosu Cesnola'nın Kıbrıs'taki Arkeolojik Çalışmaları,*** Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 21, 3, ss.1680-1698

Erdemir Tuğba Tanyeri (2012), ***Türkiye ve Avrupa Arasında Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim: Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik,*** Ankara

Eldem Edhem, (2013), ***Philipp Anton Dethier'nin Schliemann ve Cesnola ile Mücadelesi (1874),*** Türkiye'de Arkeoloji ve Kültürel Mirasa Yeni Bakışlar, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

Gaber Pamela, (2008), ***The History Of History: Excavations At Idalion And The Changing History of a City Kingdom,*** TheUniversity of Chicago Press Journal, pp 52-63

Gözübüyük Meral, (1993), ***İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler,*** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Hadjicosti Maria, (1997), ***The Kingdom Of Idalion In the Light of New Evidence,*** Bulletin of the Amerikan Schools of Oriental Research

Hill George, (2016), ***Kıbrıs Tarihi,*** Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi (1571- 1948) (Çev,) Nazım Can Serbest, İstanbul, İşbankası Kültür Yayınları

Kiely Thomas, (2010), ***Charles Newton and Archaeology Of Cyprus,*** Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 40, pp.231-251, p.238

Kiely Thomas, (2020), ***Robert Hamilton Lang And The Archaeology Of Cyprus,*** Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, pp.483-523, p.489

Kiely Thomas, Merrillees Robert S, (2020), ***A Unique Late Cyriote Bronze Age jar from Demetrios Perides' excvations in Cyprus,*** Macon, France, and the circulation of Cypriote Antiquities in the 19th Century AD, Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 50, pp.459-582

Kızılduman Bülent, (2008), ***Kıbrıs'ta Arkeolojik Çalışmaların Yasal boyutu ve Kaleburnu Kral Tepesi Kurtarma Kazısı Projesi,*** Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 10.Kuruluş Yılı Etkinliği Batı ve doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar Sempozyumu

Kurat Akdes Nimet, (2011). ***Türkiye ve Rusya: XVIII. Sonucundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri,*** (1798-1919), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Lang Robert Hamilton, (1878), ***Cyprus İts History İts Present Resourcea***, And Prospects, Macmillian And Co. London

Marangou Anna, (2006), ***Three Arsenals in Cyprus in Three differet Moments of History ancient,*** Medievel and Modern Cyprus, In R. Ghirlando, S. Mercieca &M. Renault (Eds), La Navigation Du Savoir: Etudes De Septs Arsenaux Historiques De La Mediteranee pp.102- 135, Msida: Malta Univesity, Publishers

Merrillees Robert Stuart, (2017), ***Cypriot eantiquities in Late Ottoman Istanbul and Smyrna-II Cypriote in the Greek Evangelical School Museum and Their Trading in Late Ottoman smyrna (Modern İzmir) Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes,*** 47, pp.120-164

Merrillees Robert Stuart, Krpata Margit, (1997), ***Schliemann and Ohnefalsch-Richter: The Cyprus connetion,*** Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 27, pp.137-143

Merrillees Robert, (2016), ***Studies On The Provenances Of The Stele Of Sargon II From Larnaca (Kition) The Two So-Called Dhali (Idalion) Silver Bowls İn The Louvre,*** Cahiers Du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 46

Muşmal Hüseyin, (2009), ***Yabancıların İzinde Osmanlı: Konya ve Çevresinde Araştırmalar Yapan Yabancılar*** (1876-1914), Me-Sa Yayınları, Konya, 2009

Nazır Bayram, (2010), ***Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğinin Doğuşu ve Derasaadet Numunehane-i Osmani***, History Studies, cilt.2, Sayı.1, ss 98-113

Nikolaou Polina, (2013), ***The Diaspora of Cyriot Antiquities And The British Museum (1860-1900),*** The University of Exeter, as a Thesis Degree of Doktor of Philosophy in Geography

Örmeci Ozan, (2020), ***İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti,*** Urzeni Yayınları, İstanbul

Reeve Anna H., (2016), ***T. B. Sandwith and The Leeds City Museum's Ancient Cypriot Collection In: Approaching Cyprus,*** Ed. R. Maguire And J. Chick (Cambridge: Cambridge Scholars

Samani Hasan, (2021), ***Tanzimat Döneminde Askeri Islahatın Kıbrıs'ta Uygulanması,*** Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Dergisi, sayı 45, ss 419-440

Saville Captain A. R., (1878), ***Cyprus,*** Compiled in The Intelligence Branch, Quarter Master Genaral's Department, Horse Guards. Printed Under The Superintendence Of Her Majesty's Stationery Office, London

Senff Reinhard, (2016), ***The Early Stone Sculpture Of Cyprus In The Archaic Age Questions Of Meaning And External Relations,*** Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 46, pp.234-252

Shaw Wendy M.K, (2011), ***Anıt Mezardan Müzeye Eski Eserlerin Osmanlı Modernitesi İçin Dirilişi,*** Geçmişe Hücum Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914, (Ed) Zainab Bahrani ve Diğerleri, Garanti Kültür Yayınları, İstanbul

Sönmez Ali, (2020), ***Yitik Miras Zeus Sunağı Avrupa'nın Kıskacında Asar-I Atika Politikası,*** İdeal Kültür Yayıncılık İstanbul

Stanley-Price Nicholas, (2001), ***The Ottoman Law On Antiquities (1874) And Thenfoundi Of The Cyprus Museum,*** Cyprus İn The 19th Century A.D. Fact, FancyAnd Fiction (Ed. V. Tatton- Brown) Papers Of The 22nd British Museum Classical Colloqium, Oxbow Books, 267-275

Şahin Gürsoy, (2022), ***XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Diplomat Arkeologların Eski Eser Araştırmaları***, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 77, 259-295

Şimşek Fatma- Dinç Güven, (2009), ***XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar,*** U. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl 10, S. 16, Ss. 101-127

Ulbrich Anja, Kiely Thomas, (2012), ***Britain and Archaeology of Cyprus.*** I. The Long 19th Century Cahiers Du Centre d'Etudes Chypriotes, Volume 42 pp.305-356

Yasamee Feroze A. K., (2018), ***Abdülhamit'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı (1878-1888),*** (çev), Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul

Web Kaynaklar

https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG59133

Erişim Tarihi 13-01.2023

https://www.shapell.org/manuscript/abraham-lincoln-seal-appointment-edward-joy-morris-minister-resident-turkey/ Erişim Tarihi 14. 02. 2025)

Etik Kurul İzni
Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı
Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür
Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission
Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement
The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks
Support was not received from any institution or organization in the study.

Extended Abstract

Cyprus, one of the important islands of the Mediterranean, has hosted many civilizations throughout history. However, it is not known who the first settlers of Cyprus were. The first known civilizations in Cyprus were important civilizations such as Egypt, Hittite, Phoenician, Assyrian, Persian, Ptolemaic, Roman Empire, Crusaders, Lusignans, Venetian State and Ottoman Empire, respectively. Therefore, the legacy of these civilizations remained in these lands. But the antiquities of Cyprus did not attract attention for a long time. For this reason, Cyprus did not attract much attention at first in the antiquities researches that started in Western societies. However, Cyprus was on a very important road route due to its location. Due to this position, it started to attract a little attention thanks to both the pilgrim candidates who went to the Holy Land and the travelers who visited the Island. The first excavations that started on the island of Cyprus were primarily carried out by amateur archaeologists. After a while, studies involving many archaeologists began.

In the XIXth century, when the curiosity about antiquities increased in Western societies, the works of the Island of Cyprus started and the island became a center of attraction. Afterwards, many travelers, archaeologists and antiquities enthusiasts began to flock to the island. Thus, many archaeologists, diplomats and travelers, especially the British, worked on the island. As a result of the studies, numerous artifacts were unearthed in many ancient cities of Cyprus. Because this situation was the emergence of the awareness of antiquities in the Ottoman Empire and the Ottoman Empire published asar-ı atika regulations many times in order to prevent these activities of the Westerners. However, these published regulations were not sufficient to prevent the Westerners. Therefore, the regulations could not be effective on the island of Cyprus. Despite this, thanks to the regulations, many works were obtained in the Ottoman Empire.

In the XIXth century, antiquities studies on the island of Cyprus were carried out by many archaeologists, especially the British. These were diplomat archaeologists such as British Vice Consul Robert Hamilton Lang, Cypriot native Demetrios Pierides, British diplomat Thomas Sandwith, American Consul Luigi Palma di Cesnola, French Consul Tiburce Colonna Ceccaldi, who are among the leading names of Cypriot archaeology. However, they carried out research in many places such as Dali and Larnaca in order not only to transport the works to their own countries, but also to increase their own earnings.

The Ottoman government made great efforts to prevent these activities, especially in the XIXth century, but it was not effective enough. Such a situation caused many Western museums to be filled with Cypriot artifacts.

In this study, the archaeological studies that took place in the period from the beginning of the XIXth century to the British annexation of the island of Cyprus in 1878 were discussed. In the study, the documents of the Presidential Ottoman Archive, including the asar-I atika regulations, were examined. Then, the research was prepared by making use of the study works, newspapers and articles.